

В.К. Горкавий, канд. екон. наук, професор
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

УПРАВЛІННЯ ПРОДУКТИВНІСТЮ АГРАРНОЇ ПРАЦІ

Постановка проблеми. Продуктивність праці є одним з найважливіших індикаторів діяльності будь-якої економічної системи незалежно від її розміру і функцій. Вона виступає основним критерієм ефективності економіки і вирішальною умовою підвищення життєвого рівня населення. Зростання продуктивності праці має винятково важливе значення для досягнення визнаних світовою спільнотою економічних, соціальних і екологічних стандартів життєдіяльності суспільства.

Незважаючи на значення продуктивності праці, як провідного критерію соціально-економічного прогресу людства, вітчизняна економічна наука і практика не приділяє достатньої уваги цій економічній категорії. Як справедливо зауважує В. Дієсперов, продуктивність праці в українській економіці залишається поза увагою господарських органів, управлінських структур і значною мірою науки [1]. В аграрних формуваннях та сільськогосподарських органах державного управління всіх рівнів не здійснюється аналіз трудових витрат і продуктивності праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На різних етапах розвитку економічної науки питання управління продуктивністю аграрної праці розглядали А.Г. Бабенко [2], О.А. Бугуцький [3], В.С. Дієсперов [4], Л.І. Михайлова [5], Т.І. Олійник, І.О. Олійник [6], С.І. Панченко [7], Н.В. Чебанова [8] та ін. У наукових публікаціях цих авторів широко досліджене коло теоретичних, методичних і прикладних питань щодо зазначеної проблематики. Разом з тим високий динамізм соціально-економічних і політичних чинників розвитку аграрної сфери вносить постійні корективи у формування та використання трудових потенціалу, внаслідок чого значна частина питань удосконалення управління продуктивністю праці залишається не вирішеною.

Формулювання цілей статті. Метою статті є висвітлення результатів аналізу сучасних тенденцій продуктивності аграрної праці та концептуальне обґрунтування основних напрямів її підвищення в сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу досліджень. Процес управління продуктивністю праці охоплює її вимірювання, оцінку, аналіз і прогноз. В

удосконаленні економічного механізму господарювання що є одним з найважливіших завдань сучасної аграрної політики особливої актуальності набувають питання методології вимірювання, аналізу тенденцій, факторів і резервів зростання продуктивності аграрної праці.

У практиці управління сільськогосподарськими підприємствами найчастіше застосовують такі показники продуктивності праці: 1) виробництво валової продукції в постійних цінах з розрахунку на одну людино-годину, відпрацьовано у сільськогосподарському виробництві, або з розрахунку на одного середньорічного працівника, зайнятого безпосередньо в сільському господарстві; 2) прямі затрати праці на виробництво одиниці певного виду сільськогосподарської продукції.

Реформування відносин власності, удосконалення організаційно-правових форм господарювання та переорієнтація аграрного сектора економіки на ринок обумовили істотні і неоднозначні зміни в рівнях та динаміці продуктивності аграрної праці (таблиця).

Аналіз даних табл. 1 показує, що протягом 1990–2000 рр. відбувся значний спад виробництва валової продукції на одного зайнятого у сільськогосподарському виробництві працівника. За цей час воно скоротилося на 46,2 %. Основними причинами різкого спаду продуктивності аграрної праці в цей період були деіндустріалізація сільського господарства в результаті руйнування великих майнових комплексів і здрібнення виробництва, значний спад рівня інтенсивності галузі і, як наслідок, зниження урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності худоби, недостатній через низьку оплату праці рівень трудової мотивації працівників, їх відчуженість від участі в управлінні господарськими процесами.

Рівень та динаміка продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах України

Рік	Вироблено валової продукції на 1 зайнятого у сільськогосподарському виробництві у постійних цінах 2010 р., тис. грн	У % до	
		1990 р.	попереднього року
1990	50,4	100,0	-
1995	30,3	60,1	97,2
2000	27,1	53,8	112,4
2001	34,6	68,7	127,7
2002	40,7	80,8	117,8
2003	38,0	75,4	93,3

2004	63,4	125,8	166,8
2005	72,6	144,0	114,6
2006	83,9	166,5	115,5
2007	88,6	175,8	105,6
2008	127,4	252,8	143,8
2009	131,3	260,5	103,1
2010	132,7	263,3	101,0
2011	165,3	328,0	124,5
2012	159,7	316,9	96,6

Починаючи з 2001 р. у сільськогосподарських підприємствах України спостерігається тенденція стабільного зростання продуктивності аграрної праці. У 2012 р. порівняно з 2000 р. виробництва валової продукції сільського господарства на одного середньорічного працівника зросло у 5,9 раза.

Досягнуті у останні роки темпи приросту продуктивності праці дозволили значно перевищити рівень 1990 р., який переважною більшістю науковців вважається базою порівняння при дослідженні ефективності трансформаційних процесів, що відбуваються в аграрному секторі економіки. У 2012 р. порівняно з 1990 р. продуктивність праці у рослинництві була вищою у 2,6 раза, у тваринництві – у 4,2 раза, а в цілому по сільськогосподарському виробництву – у 3,2 раза.

Враховуючи недоліки вартісних показників продуктивності праці, а також відсутність в існуючій статистичній звітності інформації про вартість валової продукції сільського господарства, особливої уваги заслуговує використання в аналізі продуктивності праці натуральних показників трудомісткості продукції. Для характеристики трудомісткості продукції використовують показники прямих затрат праці на виробництво одиниці продукції, які останнім часом залежно від розмірів і виробничого напрямку агроформувань становлять близько 60 % загальних витрат живої праці.

На рівень трудомісткості продукції рослинництва впливають два фактори: затрати праці на 1 га зібраної площі і врожайність сільськогосподарських культур. Для аналізу впливу цих факторів на трудомісткість продукції доцільно використовувати метод індексів у поєднанні з методом ланцюгових підстановок [9]. При цьому індексний метод дозволяє проаналізувати вплив окремих факторів на трудомісткість продукції у відносних величинах, а метод ланцюгових підстановок – в абсолютних величинах. Щоб абстрагуватися від коливань природних-кліматичних умов і дослідити вплив на продуктивність праці об'єктивних

факторів, пов'язаних з інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва можна скористатися способом укрупнення періодів.

У тваринництві рівень трудомісткості продукції формується під впливом двох факторів першого порядку: затрат праці на одну голову худоби і продуктивності тварин. Аналіз впливу цих факторів на трудомісткість продукції доцільно здійснювати, як і у рослинництві, методом індексів в поєднанні з методом ланцюгових підстановок.

Показники трудомісткості дають можливість аналізувати динаміку продуктивності праці не тільки по окремих видах продукції а й у цілому по сільськогосподарському виробництву та його основних галузях – рослинництву і тваринництву. З цією метою необхідно використовувати загальний індекс трудомісткості продукції, який являє собою відношення фактичних затрат праці на виробництво продукції у звітному періоді до умовних затрат праці при рівні трудомісткості у базисному періоді і фактичних обсягах виробництва продукції у звітному періоді. Різниця між чисельником і знаменником загального індексу трудомісткості продукції показує економію робочого часу, одержану в результаті зростання продуктивності праці, або перевитрату робочого часу внаслідок зниження продуктивності праці. Обернена величина індексу трудомісткості продукції характеризує динаміку продуктивності праці.

Порівняння вартісних і трудових індексів показує, що вони неоднозначно характеризують динаміку продуктивності праці.

Відмінності трудових індексів продуктивності праці від вартісних пояснюється спільною дією сукупності факторів. По-перше, недоліками цінового вимірювання продукції і структурними зрушеннями у складі валової продукції сільського господарства. По-друге, при розрахунку індексів продуктивності праці на основі показників трудомісткості продукції враховуються не всі види продукції сільського господарства, а лише переважна їх частина. По-третє, розрахунок трудових індексів продуктивності праці передбачає використання лише прямих затрат праці на відміну від вартісних, визначення яких пов'язане з використанням усіх сумарних затрат живої праці.

Разом з тим, співвідношення між прямими і непрямими затратами праці в окремі періоди розвитку сільського господарства помітно коливаються. Якщо до реформування аграрного сектора економіки мала місце тенденція зростання частки непрямих затрат праці, то в реформованих сільськогосподарських підприємствах спостерігається протилежна тенденція – чисельність обслуговуючого і управлінського персоналу скорочується випереджаючими темпами порівняно з чисельністю працівників, безпосередньо зайнятих у виробничому процесі.

Основними напрямками підвищення продуктивності аграрної праці є зміцнення і поліпшення якісного складу матеріально-технічної бази сільського господарства; розвиток науки і розробка трудозберігальних технологій; кооперація, концентрація і спеціалізація сільськогосподарського виробництва; створення спільних з іноземними інвесторами підприємств; підготовка та рівень кваліфікації кадрів; створення ефективного механізму мотивації аграрної праці, зокрема перехід на модель високої оплати праці.

Удосконалення управління підвищення продуктивності аграрної праці передбачає використання механізму державної підтримки виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, щорічного обґрунтування мінімальних і максимальних цін для ефективного застосування товарних і фінансових інвестицій на аграрному ринку удосконалення законодавчої та методичної бази у сфері здійснення контролю за якістю продукції на аграрному ринку, створення в системі Мінагрополітики служби державного моніторингу аграрного ринку для оперативного прийняття управлінських рішень щодо його регулювання.

Реформування системи управління в аграрному секторі, спрямоване на підвищення продуктивності праці, передбачає проведення аналізу проблемних сегментів управління, моделювання стратегії трансформаційного розвитку агропромислового комплексу на основі впровадження інноваційних управлінських інструментів, практичних механізмів удосконалення управління у сфері податкової і цінової політики, кредитування, страхування, інших видів інфраструктурного забезпечення розвитку сільського господарства.

Основні механізми, що повинні забезпечити вдосконалення управління розвитком аграрної сфери і підвищенням продуктивності праці, є створення системи управління, яка відповідає міжнародним стандартам менеджменту і вимогам СОТ; запровадження моделі, яка раціонально поєднує державну і недержавну форму управління на рівні окремих галузей і підприємств; чіткий і збалансований розподіл функцій, зобов'язань та відповідальності між органами управління; інноваційну програму системи підготовки і використання високопрофесійних управлінських кадрів у поєднанні із застосуванням прогресивних методів оцінювання аграрної праці.

Висновки. Виявленні в процесі аналізу тенденції та факторні зміни продуктивності аграрної праці необхідно враховувати при формуванні трудових колективів сільськогосподарських підприємств, управлінні трудовим потенціалом, оцінці галузевої структури виробництва, виборі оптимальних управлінських рішень і механізмів трудової мотивації. Вони

також можуть бути використані під час прогнозування рівня і динаміки продуктивності аграрної праці та плануванні зайнятості сільського населення.

Бібліографічний список: 1. Дієсперов В.С. Продуктивність праці в сільському господарстві / В.С. Дієсперов // Економіка України. – 2003. – № 11. – С. 61-68. 2. Бабенко А.Г. Управление повышением производительности труда / А.Г. Бабенко // Издание ИЭП НАН Украины, 1996. – 270 с. 3. Бугуцкий А.А. Повышение производительности труда в сельском хозяйстве / А.А. Бугуцкий // К.: Урожай. – 1980. – 168 с. 4. Дієсперов В.С. Визначення ефективності в сільськогосподарському виробництві / В.С. Дієсперов // Економіка України. – 2007. – № 10. – С. 70-78. 5. Михайлова Л.І. Інвестування людського капіталу АПК в транзитивній економіці / Л.І. Михайлова // Розвиток аграрної економічної науки в Україні та її завдання в умовах освоєння ринкової системи господарювання: мат-ли Восьмих річних зборів Всеукр. конгр. вчен. економістів-аграрників. – К.: ННЦ «ІАЕ». – 2006. – С. 77-81. 6. Олійник Т.І. Продуктивність праці та структурні зміни в сільському господарстві / Т.І. Олійник, І.О. Олійник // Економіка АПК. – 2006. – № 4. – С. 122-126. 7. Панченко С.І. Показники продуктивності в ринковій економіці / С.І. Панченко // Ринкові трансформації та розвиток продуктивних сил аграрного сектора: Вісник ХНАУ. – 2004. – № 7. – С. 286-291. 8. Чебанова Н.В. Методи управління трудовими ресурсами в системі управління соціально-економічним потенціалом / Н.В. Чебанова, Н.М. Корольова // Вісник ХНАУ. – 2013. – № 3. – С. 21-28. 9. Горкавий В.К. Комплексне використання статичних методів в управлінні економічними процесами / В.К. Горкавий // Економіка АПК. – 2005. – № 10. – С. 57-62.

Горкавий В.К. Управление производительностью аграрного труда. Рассмотрено систему показателей, используемых в управлении производительностью труда. Проанализированы тенденции в факторы трудоемкости продукции и сельскохозяйственных предприятиях. Обоснованы направления усовершенствования управления повышением производительности труда в аграрном секторе экономики.

Gorkavy V. Labour productivity management in agricultural economic. The system of indexes for labour productivity management is described. The tendencies and factors of labour-intensiveness in agricultural enterprises are analyzed/ the basic way of labour productivity management improving are shown/

